

KOTÁZCE ROMÁNSKÉHO PŮVODU ZÁSTAVBY DOMU ČP. 56/I NA MALÉM NÁMĚSTÍ NA STARÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM

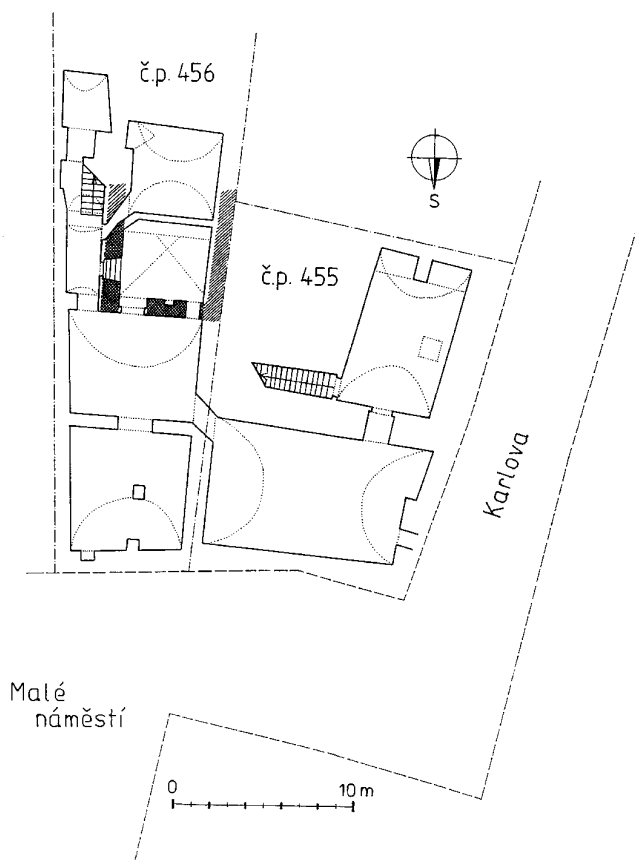
ZDENĚK DRAGOUN, JIŘÍ ŠKABRADA,
MICHAL TRYML

Při pracích na katalogu pražských románských domů byla na začátku roku 1997 věnována pozornost domu čp. 456/I na Malém náměstí na Starém Městě pražském. Při provádění povrchových stavebně historických průzkumů byl v rámci zjištění z let 1959 a 1960 konstatován románský původ torza objektu v jeho suterénu. Rozsáhlejší informaci poskytuje pasport,¹⁾ stručně byly výsledky průzkumu publikovány²⁾ a ještě stručnější charakteristiku obsahuje katalog české románské architektury i nová uměleckohistorická topografie Starého Města.³⁾

Jako nejstarší jádro zdejší zástavby je uváděn v hloubce dlouhé parcely s průčelím na Malém náměstí relikt čtvercové nebo mírně nepravidelné, lehce obdélné místnosti, z níž zůstala zachovaná téměř celá severní stěna, podstatná část stěny východní a patrně i nadpoloviční partie křížové klenby (obr. 1). Existence klenby přitom umožňuje předpokládat původní jádro i za zjevně dodatečnou plentou západní stěny. Mladším sklepem na jihu byla likvidována původní jižní stěna objektu. Výše zmíněný pasport uvádí kvádřikový charakter zdiva severní a východní stěny, odkládací románskou niku a opukový portál s nejasným záklenkem v severní stěně. Díky probíhajícím stavebním úpravám bylo možné lépe odhalit tyto partie zdiva a seznámit se blíže s jejich charakterem.

Zdivo předpokládaného románského jádra objektu sice obsahuje opukové kvádry větších rozměrů, jejich skladba ale již ztrácí románský charakter souběžným použitím lomových kusů opuky i nedodržováním pravidelných řádků. V 88 cm silné severní zdi je pravouhlá nika o rozměrech 40 krát 48 cm, hluboká 47 cm, vyložená včetně zadní stěny tesanými deskami (z menších prvků je jenom její dno). Uvedený portál je ve skutečnosti obrys zazděné portálové niky, tedy rubové strany portálu. Nika má ostění s postranními stojkami z opukových kvádrů, opracovaných stejně jako uvedená odkládací nika. Záklenek portálové niky, provedený z úzkých lomových klenáků, má tvar lehce „nalomeného“ plochého segmentu, který si v omítnuté úpravě lze představit jako segmentový, případně střechovitě lomený (obr. 2). Na lícové straně portálu byla odkryto rovněž nepřiléhavé opukové ostění s půlkruhovou archivoltou bez okosení, částečně překryté gotickou klenbou mladšího, severněji ležícího sklepa. Zdivo kolem lícové strany portálu obsahuje nepravidelné kvádry, ale převládá tu materiál lomového charakteru (obr. 3).

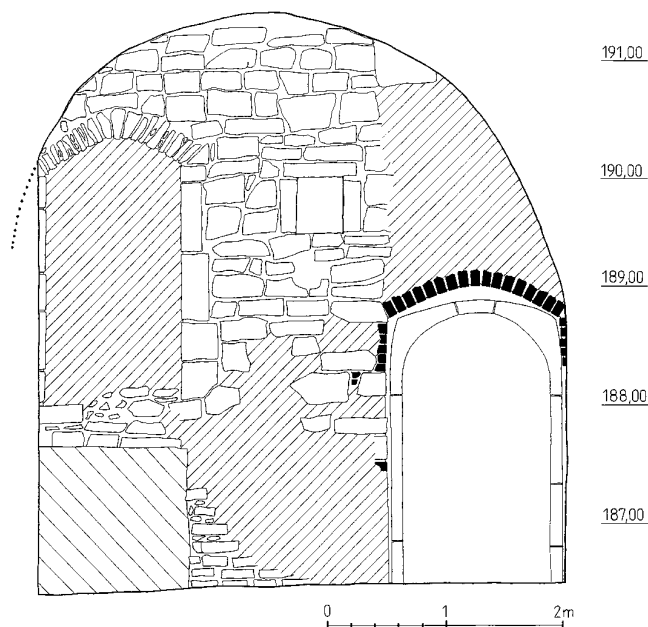
Práh lícové strany portálu se nachází v úrovni 188,30 m n. m., zatímco na jeho interiérové straně začíná zazdívka niky kolem nivelety 188,10 m, přičemž dvacetcenti-

Obr. 1: Praha, Staré Město. Půdorys nejstarší fáze domu čp. 456/I. Křížkovane vyznačeno zjištěné zdivo, šrafované jeho hypotetický průběh. (kresba S. Matoušová, 1997).

metrový rozdíl výšek může odpovídat právě výšce prahu. Dnešní úroveň sklepa je výsledkem dodatečného prohloubení, souvisejícího zjevně se stavbou rozsáhlého severně přiléhajícího gotického prostoru. Součástí této přestavby je půlkruhový portál s okosenými hranami s šikmo ukončenými výběhy, umístěný ve východním sousedství popsaného staršího portálu na úrovni původně o cca 140 cm nižší, později prohloubené na dnešní podlahu sklepa o dalších cca 60 cm (obr. 3).

Určit přesnou míru zahloubení popisovaného prostoru není zcela jednoduché. V okolí objektu jsou dnes zachovány historické terény patrně jen v západním sousedství, protože v průběhu následujícího stavebního vývoje sledovaného domu i domů okolních byla výrazná většina zástavby podsklepena. Interpolovat údaje z archeologických zjištění lze z několika středně vzdálených míst. V jihozápadním rohu Malého náměstí, tedy asi 30 m severně od domu,⁴⁾ byl povrch geologického podloží zaznamenán v rozmezí hodnot 189,09 - 189,34 m n. m. V zadní části parcely domu čp. 459/I ve vzdálenosti cca 35 m jihovýchodně známe údaj o povrchu podloží ve výšce 191,90 m.⁵⁾ Dalším známým bodem je nejsevernější část výkopu pro vodovod v Jilské ulici, vzdáleným od sledovaného objektu více než 60 m k jihu, kde nebylo podloží zachyceno a lze jej předpokládat pod úrovní 188,30 m,⁶⁾ patrně kolem nivelety 188,00 m.⁷⁾ S přihlédnutím k tomu, že terén v této partii Starého Města jednak stoupá směrem od severu k jihu a podstatně příkřeji klesá od východu k západu k nedaleké hraně terasy Víla (markantní klesání se projevuje i na řezu staroměstským terénem vzdáleném cca 150 m jižněji⁸⁾), můžeme předpoklá-

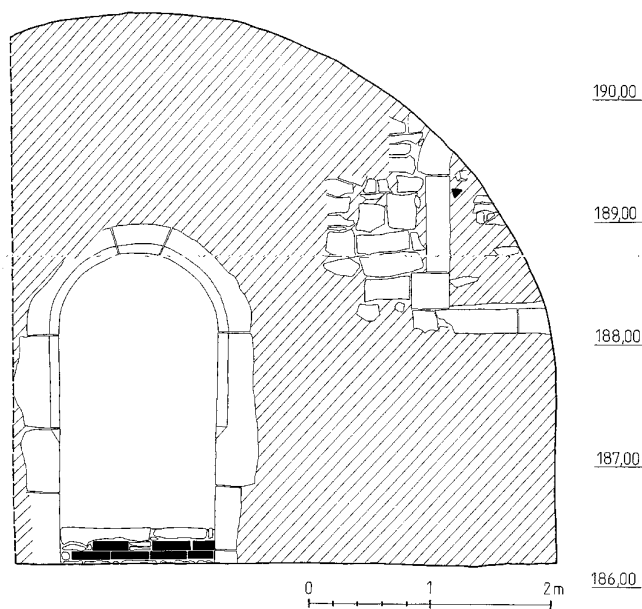

Obr. 2: Praha, Staré Město, dům čp. 456/I. Jižní, interiérový líc severní stěny nejstaršího objektu. Černě jsou vyznačeny cihly, šrafováním omítnuté partie, řidší šrafovou vystupující blok mladšího zdiva a tečkovaně předpokládaný průběh klenby za mladší přizdívkou. Silnější čarou zvýrazněn obrys odkládací niky (kresba M. Růžička a S. Matoušová, 1997).

dat úroveň podloží v místě domu (samozřejmě za předpokladu pravidelného sklonu terénu) kolem nivelety 189,50 m n. m. Míra nárůstu antropogenních vrstev do doby stavby domu závisí na přesném situování objektu buď na horní hraně zmíněného terasového stupně (v tom případě by mohla být nevelká), nebo přímo v jeho svahu (s možnou několikanásobnou hodnotou nárůstu). Tento údaj je již natolik detailní, že jej nelze získat interpolací ze známých archeologických dat, ale je řešitelný pouze archeologickou akcí v přesně stanoveném místě. Z uvedených údajů vyplývá, že práh sledovaného objektu byl oproti okolnímu terénu zahlouben minimálně o 120 cm.

Z prezentovaného popisu zděného objektu je zřejmé, že příslušnost nejstarší partie sklepu k románským domům je přinejmenším sporná. Charakter zdiva zřetelně odkazuje na mladší původ stavby, i když vykazuje ještě některé prvky románské (půlkruhový neokosený portál), další pak používané jak v románském, tak gotickém stavebním období (křížová klenba, pravoúhlá odkládací nika, zahloubení) a konečně prvky jenom gotické (nízký záklenek portálové niky, provedení z lomového zdiva). S ohledem na tyto znaky se přikláníme k zařazení objektu spíše do raně gotického období, snad do 2. poloviny 13. století. Blízkou analogii vidíme v podobně utvářené stavbě, která byla realizována západně od románského domu v čp. 553/I v Celetné ulici. I zde se jedná o stejný charakter zdiva s několika pravoúhlými nikami a úroveň původní podlahy ještě rovněž zhruba odpovídala sousedícím románským prostorům.⁹⁾

Z hlediska předpokládaného raně gotického stáří sklepa s křížovou klenbou je velmi zajímavá celková pozice tohoto útvaru v rámci parcely domu čp. 456/I. Tento prostor svým umístěním i vstupem totiž odpovídá zcela bezkonfliktně pozici zadní komory gotických domů, ať už průjezdového nebo síňového typu.¹⁰⁾ Tomu by neodporovalo ani doložené zahloubení tohoto prostoru, před jehož vstupem je třeba předpokládat šijový sestup. Potvrzení této hypotézy by

Obr. 3: Praha, Staré Město, dům čp. 456/I. Západní část severního, exteriérového líce severní stěny nejstaršího objektu. Černě značeny cihly, šrafovou omítané partie (kresba S. Matoušová, 1997).

znamenaloby lákavou a logickou skutečností, že změna románské stavební technologie na raně gotickou někdy po polovině 13. století znamenala v Praze současně i proměnu užívaných typologických schémat obytných domů.

Pro vyjasnění vývoje počátečních fází zdejší zástavby je velmi významný nepodsklepený prostor západně přilehlé parcely sousedního domu čp. 455/I, který je právě v kontaktu s výše popisovanou zadní partií domu čp. 456/I. Tato plocha by mohla dodnes skrývat terénní situace, umožňující při eventuálním výzkumu archeologicky datovat stavbu. Výzkum by dále mohl přinést i jasnou odpověď na otázku vývoje vedení zdejší komunikace v raném středověku, když původní trasa severní části Jilské ulice bývá předpokládána v těchto místech v přímé linii mezi raně středověkými domy čp. 454/I a 456/I.¹¹⁾

Práce je součástí projektu řešeného s podporou grantu GA ČR reg. č. 404/96/1104.

POZNÁMKY

- 1) Muk J., Vilímková M.: Pasport domu čp. 456/I na Malém náměstí, Praha 1960, s. 9 a 15.
- 2) Muk J.: Doplnky k poznatkům o pražských románských domech, Ochrana památek, Sborník Klubu Za starou Prahu za rok 1961, s. 57n.
- 3) Merhautová A.: Raně středověká architektura v Čechách, Praha 1971, s. 287n; Vlček P. a kol.: Umělecké památky Prahy, Staré Město - Josefov, Praha 1996, s. 315n.
- 4) Dragoun Zd.: Nálezková zpráva o sledování výkopu vodovodu na Malém náměstí na Starém Městě pražském, Archiv NZ ARÚ AV ČR čj. 1210/87, plán 3.
- 5) Dragoun Zd.: Dosavadní výsledky archeologického výzkumu v Richtrově domě, Staletá Praha 18, 1988, s. 53.
- 6) Hrdlička L.: Využití výkopů pro inženýrské sítě jako pramen k poznání původního reliéfu a jeho proměn v historickém jádru města, Archeologické rozhledy 24, 1982, obr. 2.
- 7) Viz pozn. 6, obr. 7.
- 8) Hrdlička L.: K procesu osidlování staroměstských teras, Archaeologica Pragensia 12, 1996, obr. 1.
- 9) Heroutová M., Jarešová A., Líbal D.: Pasport domu čp. 553/I v Celetné ulici, Praha 1960, s. 39 - 43, 61n.
- 10) Škabrada J.: K pochopení původní struktury některých typů středověkých domů na široké parcele, Průzkumy památek III/1, 1996, s. 41 - 47.
- 11) Muk J., cit v pozn. 2, s. 57; Hrdlička L., cit. v pozn. 6, s. 617).

ZUR FRAGE DES ROMANISCHEN URSPRUNGS DER BEBAUUNG DER PARZELLE KONSKR.-NR. 456/I AUF DEM KLEINEN RING IN DER PRAGER ALTSTADT

Im Rahmen der Katalogisierung der romanischen Häuser Prags nahm man im Verlauf der Bauarbeiten eine nähere Erforschung der Kellerpartie des bisher als romanisch bezeichneten Hauses Konskr.-Nr. 456/I in Prag-Altstadt in Angriff. Der Charakter des enthüllten Mauerwerks zeigt deutlich zum späteren Ursprung. Man findet jedoch einige noch romanische Zeichen (ein Rundbogenportal ohne Abschrägung), ferner die in Romanik und Gotik angewendeten Elemente (Kreuzgewölbe, rechteckige Ablegenischen, Senkung) und schließlich die nur gotischen Details (segmentgewölbte Portalnischen aus Bruchsteinmauerwerk). Mit Rücksicht auf die genannten Zeichen ist der frühgotische Ursprung etwa aus der zweiten Hälfte 13. Jh. wahrscheinlich. In diesem Zusammenhang ist die genannte Situation dieses Gebildes im Rahmen der Hausparzelle interessant. Dieser Raum entspricht nämlich mit seinem Ort ebenso wie mit seinem Eingang der Position der hinteren Kammer gotischer Häuser sowohl des Flur-als auch des Hausflurtyps.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Prag, Altstadt, Haus Konskr.-Nr. 456/I. Grundriss der ältesten Phase. Kreuzschraffiert - sichergestelltes Mauerwerk, schraffiert - hypothetischer Verlauf (Zeichnung von S. Matoušová).

Abb. 2: Prag, Altstadt, Haus Konskr.-Nr. 456/I. Südliche Innenwand des ältesten Objekts. Schwarz - Backstein, schraffiert - verputzte Partien, dünn schraffiert - vorspringender Block späteren Mauerwerks, punktiert - vorausgesetzter Verlauf des Gewölbes hinter einer späteren Anmauerung. Stärkere Linie - Umriss der Ablegenische (Zeichnung von M. Růžicka und S. Matoušová).

Abb. 3: Prag, Altstadt, Haus Konskr.-Nr. 456/I. Westliche Partie der nördlichen Außenwand des älteren Objekts. Schwarz - Backstein, schraffiert - verputzte Fläche (Zeichnung von S. Matoušová).

(Übersetzung J. Noll)

NÁLEZY NA VÝCHODNÍM PRŮČELÍ KOSTELA JMÉNA JEŽÍŠ V TELČI

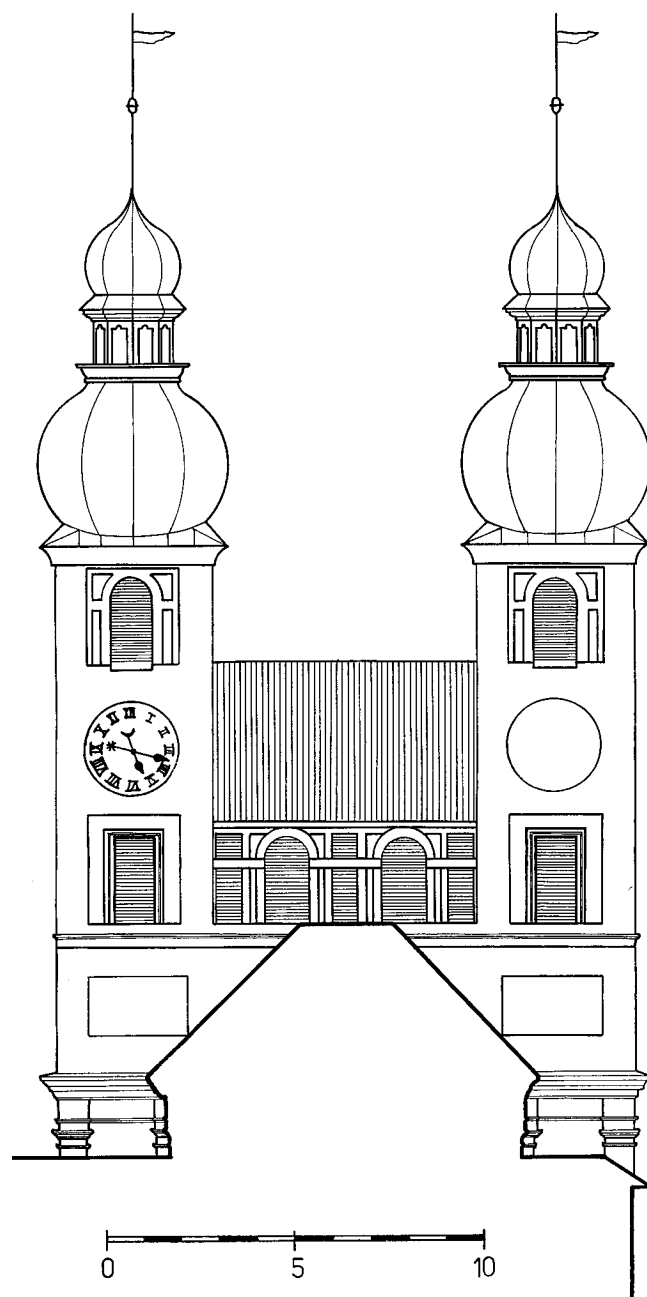
JIRÍ BLÁHA, PETR MACEK

Původně jezuitský konventní chrám byl postaven pod patronací hraběnky Františky Slavatové, rozené hraběnky z Meggau, na místě bývalého děkanství a školy v letech 1666 - 1667.¹⁾ Provedením stavby, navazující na areál již existující koleje z let 1651 - 1653, byl pověřen italský stavitel Stefano Petri.²⁾ Ten však zřejmě stavěl podle cizího návrhu.³⁾ V této souvislosti bývá někdy uváděn J. D. Orsi, o kterém je známo, že v druhé půli 17. století pracoval pro stavebníky z řad jezuitů i pro samotný rod Slavatů. Průkazný archivní materiál umožňující identifikaci autora projektu však chybí a ani formální komparace v dobovém autorském kontextu nevyznívá nijak přesvědčivě.⁴⁾ Tím spíše proto, že i vnější podoba chrámu prošla, jak bude dále ukázáno, od doby vzniku stavby výraznými změnami jak z hlediska barvnosti, tak v podobě a rozmístění otvorů. Tyto dodatečné

úpravy se uplatnily zejména v rozvrhu východního průčelí.

Otázku autorství nepomohou zodpovědět ani uváděné plánové podklady, neboť bohužel nejsou signovány. Prvním z nich je nerealizovaný návrh pro kostel a novou část koleje, uložený ve znojemském fondu.⁵⁾ S ohledem na zjištěné skutečnosti je zajímavá existence druhého plánu, který se nachází v Österreichische Nationalbibliothek ve Vídni.⁶⁾ Zejména tento plán, odpovídající údajně dnešnímu stavu, je nutné v rámci širšího stavebně historického průzkumu konfrontovat se skutečností, a to zejména v tom případě, jedná-li se o něco více než jen o zachycení půdorysu stavby.

Podrobnější zmínky či zprávy o stavebních změnách, které by se týkaly přímo kostela, nebyly zatím zjištěny. Konstatována je pouze běžná údržba, dílčí fundace vztahující se k interiérové výzdobě; pouze roku 1766 je zmiňována větší oprava věže.⁷⁾ Činnost řádu Tovaryšstva Ježíšova byla i v našich zemích přerušena papežským výnosem z roku

Obr. 1: Telč, kostel Jména Ježíš. Rekonstrukce stavu východního průčelí (zaměření a kresba J. Bláha, 1996).